

*Επιμέλεια*  
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα  
Στράτος Νανόγλου

# ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ BEFORE THE GREAT CAPITAL

Πρακτικά Ημερίδας  
στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας  
12 Απριλίου 2016

Proceedings  
of the One-Day Conference held  
at the Archaeological Museum of Pella  
on 12 April 2016



Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού  
Εφορεία Αρχαιοτήτων Πέλλας

Hellenic Ministry of Culture and Sports  
Ephorate of Antiquities of Pella

Επιμέλεια έκδοσης  
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα  
Στράτος Νανόγλου

ISBN 978-618-81411-3-1

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ,  
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΠΕΛΛΑΣ,  
2018

---

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη και του συγγραφέα κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

---

Παραγωγή

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ  
**ZITI**  
[www.ziti.gr](http://www.ziti.gr)

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΠΕΤΤΙΝΑ ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ

*Προοίμιο*

..... 7

ΜΑΤΤΗΙΕΥ GHILARDI

*Holocene landscape reconstruction in the Plain of Central Macedonia  
(Aliakmon-Axios-Loudias-Gallikos deltaic complex, North-Central Greece):  
15 years of paleoenvironmental research*

..... 11

*Ανασύνθεση του τοπίου της πεδιάδας της κεντρικής Μακεδονίας κατά το Ολόκαινο  
(δελταϊκό σύμπλεγμα Αλιάκμονα-Αξιού-Λουδία-Γαλλικού, βόρεια Κεντρική Ελλάδα):  
15 χρόνια παλαιοπεριβαλλοντικής έρευνας*

ΜΑΤΤΗΙΕΥ GHILARDI

ΣΤΡΑΤΟΣ ΝΑΝΟΓΛΟΥ

*Η εποχή του πηλού στην περιοχή της Πέλλας*

..... 25

*The age of clay in the area of Pella*

STRATOS NANOGLOU

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΕΥΘΥΜΙΟΥ-ΠΑΠΑΝΘΙΜΟΥ

*Ο προϊστορικός οικισμός στο Αρχοντικό Γιαννιτσών*

..... 37

*The prehistoric settlement of Archontiko Giannitson*

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΡΑΕΦΘΥΜΙΟΥ-ΠΑΡΑΝΘΙΜΟΥ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

*Οι περιοχές της βόρειας Βοττιαίας και της Αλμωπίας την Εποχή του Σιδήρου (1996-2016).  
Τα νεότερα ευρήματα και οι στόχοι του μέλλοντος*

..... 55

*The regions of northern Bottiaia and Almopia in the Iron Age (1996-2016).*

*Recent finds and future objectives*

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ CHRYSOСТОΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΥΔΟΠΟΥΛΟΣ

*Οι Μακεδόνες στα ανατολικά του Αξιού*

..... 73

*Macedonians to the East of Axios*

ΙΟΑΝΝΙΣ Κ. ΧΥΔΟΡΟΥΛΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

*Οι Μακεδόνες του Αρχοντικού Πέλλας*

..... 83

*The Macedonians of Archontiko*

ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ

*Παράδοση και νεωτερισμοί στα έθιμα ταφής της αρχαϊκής Μακεδονίας.*

*Παρατηρήσεις και προβληματισμοί από τα αποτελέσματα της μέχρι τώρα έρευνας*

..... 111

*Tradition and innovations in the burial customs of Archaic Macedonia*

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ

## ΠΡΟΟΙΜΙΟ

---

*Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα*

*Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας*

**Σ**τα τέλη του 5<sup>ου</sup> ή αρχές του 4<sup>ου</sup> αι. π.Χ. μεταφέρεται η πρωτεύουσα του μακεδονικού κράτους από τις Αιγές στην Πέλλα, μια μάλλον ασήμαντη, παραθαλάσσια πόλη της Βοττιαίας (Ηρόδοτος VII 123. Θουκυδίδης II 99, 3-4). Οι λόγοι που ώθησαν τους Μακεδόνες στην επιλογή αυτής της συγκεκριμένης πόλης για πρωτεύουσα δεν είναι γνωστοί. Εικάζουμε ότι η γειτνίασή της με τη θάλασσα, που εξασφάλιζε εύκολη θαλάσσια επικοινωνία με τη Νότια Ελλάδα, με την οποία είχαν ξεκινήσει στενότερες εμπορικές και άλλες σχέσεις, η θέση της κοντά σε δρόμο που ένωνε τις πόλεις της Ανατολής με αυτές της Δύσης, σε μικρή σχετικά απόσταση από περιοχές που είχαν πρόσφατα ενσωματωθεί στο βασίλειο, σε πεδινό και εύφορο έδαφος, όπου έρρεαν μεγάλα ποτάμια, όπως ο Γαλλικός, ο Αξιός, ο Λουδίας και ο Αλιάκμονας ήταν ιδιαίτερα σημαντικοί.

Μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας, η Πέλλα μπαίνει στην ιστορία και αναφέρεται όλο και συχνότερα στην αρχαία ελληνική γραμματεία και σε άλλες αρχαίες γραπτές πηγές. Επίσης, κατά τη βασιλεία του Φιλίππου Β' και ιδιαίτερα μετά από την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ανατολή η πόλη αποκτά μνημειακή αρχιτεκτονική και μετατρέπεται σε μεγαλόπρεπο αστικό κέντρο, σε οικουμενική πρωτεύουσα. Ωστόσο, παραμένει εν πολλοίς άγνωστη η απώτερη ιστορία της καθώς και η μορφή και τα χαρακτηριστικά της πρώιμης παραθαλάσσιας πόλης.

Η περιοδική έκθεση «Πριν από τη Μεγάλη Πρωτεύουσα», που οργανώθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας και εγκαινιάστηκε στις 6 Μαρτίου 2016, έχει στόχο να παρουσιάσει το πρώιμο στάδιο της ιστορίας και του πολιτισμού της Πελαϊκής χώρας, δηλαδή της ευρύτερης περιοχής της αρχαίας πόλης. Σε πέντε εκθεσιακές ενότητες παρουσιάζεται ενταγμένη στο φυσικό της περιβάλλον, διαχρονικά, η ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή της Πέλλας από την προϊστορία μέχρι την ίδρυση της μεγάλης πρωτεύουσας. Οι ενότητες της έκθεσης, εκτός από την πρώτη που παρουσιάζει τη γεωμορφολογική εξέλιξη της περιοχής, ακολουθούν τις αρχαιολογικές περιόδους, χωρίς να ταυτίζονται απόλυτα με αυτές και αναδεικνύουν την εξέλιξη της απλής κοινωνίας των οικισμών της νεολιθικής και της εποχής του χαλκού στην ιεραρχημένη κοινωνία της εποχής του σιδήρου, και τέλος στην αυστηρά δομημένη κοινωνία των ιστορικών χρόνων.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διαχρονική κατοίκηση στον οικισμό που ανασκάφηκε στο χωριό Αρχοντικό, σε μικρή απόσταση δυτικά της Πέλλας (τον προϊστορικό οικισμό στην τούμπα και στη συνέχεια τον οικισμό των ιστορικών χρόνων στην τράπεζα) που πιθανότατα ταυτίζεται με την αρχαία πόλη Τύρισσα<sup>1</sup> και αποτελούσε το κέντρο της περιοχής με στενές εμπορικές σχέσεις με τη Νότια Ελλάδα και την Ασία.

Η εκθεσιακή ανάδειξη των αρχαιοτήτων έφερε στο φως μερικά από τα πάγια επιστημονικά θέματα, όπως ο ρόλος του πηλού στις πρώιμες κοινωνίες, η αποθήκευση και οι διάφορες οικοτεχνικές δραστηριότητες στην εποχή του χαλκού, η εμφάνιση της κοινωνικής ιεραρχίας στις κοινωνίες της πρώιμης εποχής του σιδήρου, η ερμηνεία των ομοιοτήτων και των διαφορών που παρατηρούνται στα ταφικά έθιμα των νεκροταφείων της πρώιμης εποχής του σιδήρου και των αρχαϊκών χρόνων στη Μακεδονία, η ταυτότητα των νεκρών του νεκροταφείου του Αρχοντικού. Συγχρόνως ανέδειξε την ανάγκη οργάνωσης επιστημονικής ημερίδας με σκοπό από τη μια να παρουσιαστούν νέα, άγνωστα εν πολλοίς, στοιχεία του περιβάλλοντος και του αρχαιολογικού πλούτου της περιοχής της Πέλλας και από την άλλη να αναμοχλεύσει τον επιστημονικό διάλογο πάνω στα πάγια και σοβαρά αρχαιολογικά ερωτήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Θεωρώντας καθοριστικό τον ρόλο του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη και τα χαρακτηριστικά των ανθρώπινων κοινωνιών, θεωρήσαμε σωστό η ημερίδα να έχει ως αφετηρία την ανασύσταση του αρχαίου περιβάλλοντος, οι αλλαγές του οποίου επηρέασαν την εξέλιξη της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτό αποτιμήθηκαν οι ιδιαιτερότητες της σχέσης του τοπίου με το υγρό στοιχείο (Θερμαϊκός κόλπος και τέσσερις ποταμοί, Γαλλικός, Αξιός, Λουδίας και Αλιάκμονας) που κυριαρχεί στην περιοχή της Πέλλας, με θετικές και αρνητικές επιπτώσεις.

Στην ημερίδα, που έλαβε χώρα στις 12 Απριλίου 2016 στο αρχαιολογικό μουσείο της Πέλλας, εστίασαμε στην παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των πρώτων κοινωνιών που αναδύθηκαν και αποτυπώθηκαν στον υλικό πολιτισμό, στην παρουσίαση του ανεσκαμμένου προϊστορικού οικισμού του Αρχοντικού που πρόσφερε σημαντικότητα στοιχεία για την οργάνωση του νοικοκυριού της εποχής του χαλκού, στην παρουσίαση των δεδομένων της εποχής του σιδήρου, μιας εποχής όπου η επεξεργασία του μετάλλου ανέδειξε νέα κοινωνική ιεραρχία που αποτυπώθηκε στα ταφικά έθιμα και στην παρουσίαση της ανασκαφής του σημαντικού νεκροταφείου των αρχαϊκών χρόνων στο Αρχοντικό με τους χρυσοφόρους νεκρούς. Τέλος, παρουσιάστηκαν γενικότερα θέματα, όπως η προς ανατολάς εξάπλωση των Μακεδόνων από τον 7<sup>ο</sup> αι π.Χ. και η κατάκτηση της περιοχής ανατολικά του Αξιού, καθώς και η δυνατότητα διερεύνησης της ταυτότητας των νεκρών των νεκροταφείων της μέσης και ύστερης αρχαϊκής εποχής στη Μακεδονία βάσει των ταφικών εθίμων.

Ελπίζουμε τα πρακτικά της ημερίδας αυτής να συμβάλουν στον ατέρμονα επιστημονικό διάλογο και στη συνέχιση της γοητευτικής περιπέτειας της αρχαιολογικής έρευνας.

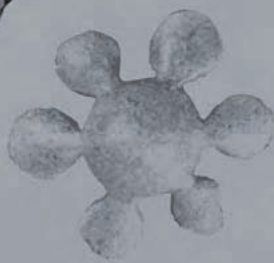
---

1. Χρυσστόμου Α. & Π. Χρυσστόμου 2008. Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας κατά το 2008. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη* 22: 119-128.



ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ  
**BEFORE THE GREAT CAPITAL**

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ  
ΣΑΡΜΟΙ  
ΓΕΡΑΧΙΑ,  
ΕΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟ  
ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ  
ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ  
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ









# HOLOCENE LANDSCAPE RECONSTRUCTION IN THE PLAIN OF CENTRAL MACEDONIA (ALIAKMON-AXIOS-LOUDIAS-GALLIKOS DELTAIC COMPLEX, NORTH-CENTRAL GREECE): 15 YEARS OF PALEOENVIRONMENTAL RESEARCH

---

*Matthieu Ghilardi\**

## Introduction

Due to its rich archaeological context and a shoreline of ca. 13780 km, Greece is a major focus of geoarchaeological research in the Mediterranean Sea.<sup>1</sup> Since the 1970s, the Holocene morphological evolution of the Greek coastal plains has been intensively studied, especially its link with the history of human occupation from Neolithic times onwards.<sup>2</sup> However, until the mid-2000s, the Holocene morphological evolution of the largest deltaic plain of Greece, Thessaloniki Plain, that hosted one of the world's most famous kingdoms (i.e. the kingdom of Macedon), remained largely unexplored. Important archaeological sites dating from the prehistoric and historic periods are present in and around Thessaloniki Plain. Their presence indicates that the area was continuously settled from Neolithic times onwards, and that there were major changes in the coastal and hydrological landscape during this interval. The earliest traces of human occupation recorded around the modern Thessaloniki Plain date back to the Neolithic and the most famous sites are Nea Nikomedeia,<sup>3</sup> Paliambela<sup>4</sup> and Giannitsa B.<sup>5</sup> Numerous sites dating to the Bronze Age have also been identified, and amongst them Archontiko has yielded important archaeological findings.<sup>6</sup> From the end of the 5<sup>th</sup> century BC, Pella was the capital of the Macedonian Kingdom and numerous hypotheses have been proposed regarding its position on a paleo-shoreline (with the potential existence of a harbor) during the reign of Kings Philip II and Alexander the Great. Writers of the mid-first millennium BC placed Pella on the northern extension of the pa-

---

\* CEREGE, Aix-Marseille University, UMR 7330 CNRS, IRD, Collège de France, INRA. Europôle de l'Arbois BP 80, 13545 Aix-en-Provence CEDEX 04, France. ghilardi@cerege.fr – 00 33 4 42 97 17 78

1. Tourloukis and Karkanias 2012.
2. Kraft et al. 1977; Van Andel et al. 1980; Zangger 1994; Vött et al. 2004; Pavlopoulos et al. 2006; Vött et al. 2006.
3. Wardle and Rodden 1996.
4. Halstead and Kotsakis 2002.
5. Andreou et al. 1996; Χρυσοστόμου 1997.
6. see Παπαευθυμίου-Παπανθίμου this volume.